

Date: 5th November-2024

TA'LIM VA TARBIYANING HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTİKASIDAGI AHAMIYATI

Ziyodullayev Bunyod Bahrom o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 316-guruh kursanti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola mavzusining dolzarbligi shundaki, ta'lim va Tarbiyaning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi ahamiyati tushunchasi, tavsifi, ilmiy va nazariy asoslari, o'ziga xos hususiyatlari, ta'lim va Tarbiyani amalga oshirishdagi bir qator muammo va kamchiliklar O'zbekiston Respublikasidagi ta'lim va hukuqiy Tarbiya tizimi, tashkiliy va huquqiy asoslari va ularni rivojlantirishga oid bir qator taklif va tavsiyalar berilgan.

Аннотация: Актуальность темы данной научной статьи заключается в том, что понятие, описание, научно-теоретические основы, особенности значения образования и обучения в сфере профилактики преступности, ряд проблем и недостатков в реализации образования и обучения в республике. Узбекистана дан ряд предложений и рекомендаций относительно системы юридического образования, организационно-правовых основ и их развития.

Ilmiy maqolaning dolzarbligi: " Jahonda huquqiy tarbiyaning samaradorligi va ta'sirchanligini oshirish orqali huquqbuzarliklarning oldini olish, jamiyatda o'rnatilgan tartibot va huquq normalariga og'ishmay rioya qiladigan shaxsni Tarbiyalash va unga ta'lim berish masalalarining dolzarbligi bu borada chuqur masalalardan biriga aylanib kelmoqda. SHu jihatdan qaraganda, aholining ta'lim va tarbiyasini yuksaltirish, ayniqsa, yoshlarga huquqiy ta'lim-tarbiya berish orqali ularning huquqiy ongi va madaniyatini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Davlat xizmatchilarining qonun hujjatlarini to'g'ri qo'llash amaliyotini jadallashtirish talab etiladi. Huquqbuzarliklar profilaktikasida ta'lim va tarbiyani tartibga solishning yo'nalish va istiqbollari tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda ta'lim va tarbiya sohasida bir qator qonun va qonunosti hujjatlar qabul qilinib kelayotganligi yoshlarga ta'lim va tarbiya berish va ularning jamiyatdagi ro'lini oshirishga va ularni huquq va erkinliklarini amalga oshirishga muayyan darajada hizmat qilib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasining qonunlari, kodekslari, Vazirlar maxkamasining qarorlari, Prezident qaror va farmonlarida ham ta'lim va tarbiya berish, huquqbuzarliklar profilaktikasida ta'lim organlarining vazifalari huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi qonunida ham huquqbuzarliklar profilaktikasini bevosita amalga oshiruvchi organlar sifatida belgilab qo'yilganligi ularning vakolat doirasini belgilab qo'ygan.

Ta'lim — bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi. Ta'lim jarayonida ma'lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Ta'lim tor ma'noda o'qitish tushunchasini anglatadi. Lekin u faqat turli tipdagi o'quv yurtlarida o'qitish jarayonini emas oila, ishlab chiqarish va boshqa sohalarda

Date: 5th November-2024

ma'lumot berish jarayonini ham bildiradi. Ta'limning mazmuni va mohiyati jamiyatning moddiy va madaniy taraqqiyoti darajasi bilan belgilanadi. Ijtimoiy munosabatlar, umumiy ma'lumotga bo'lgan ehtiyoj, kishilarning kasbiy tayyorgarligiga, ta'lim haqidagi pedagogik g'oyalarga qarab kishilik jamiyati taraqqiyotining turli bosqichlarida ta'limning mohiyati, metodi, tashkiliy shakllari o'zgarib borgan. Ta'lim mohiyat-e'tibori bilan dars berish jarayonini, ya'ni pedagog (o'qituvchi) faoliyatini, umuman o'quvchining bilish, o'rganish faoliyatiga rahbarlik qilishni hamda uqish jarayonini, ya'ni o'quvchi faoliyatini bildiradi. Ta'lim jarayoni ta'lim beruvchi — o'qituvchi va ta'lim olayotgan o'quvchilar faoliyatining yig'indisidan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida shaxsning sifatleri, dunyoqarashi, qobiliyati o'sadi. Ta'lim avlodlar o'rtasidagi ma'naviy vorislikni ta'minlaydi va kishilarning ijtimoiy-tarixiy tajribalari yosh avlodga ta'lim orqali o'tadi. Ta'lim haqida turli nazariyalar mavjud. Ba'zi nazariyalar Ta'limni jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga bog'liq bo'lmagan hodisa sifatida baholasalar (qarang Pedotsentrizm), ba'zisi Ta'limning sinfiy xarakterga ega ekanligini, u jamiyatning har bir a'zorida muayyan siyosiy, falsafiy, axloqiy, huquqiy qarashlarni shakllantirish maqsadi sari karatilganligini ta'kidlaydi. Ta'limning maqsadi ob'yektiv hayot talablariga muvofiq holda o'zgarib borgan kabi, ta'limning xarakteri, yo'nalishi ham uning maqsadiga muvofiq o'zgarib boradi. Ta'lim dialektik tarzda taraqqiy etib boradigan ichki ziddiyatlar jarayonidir.

Tarbiya — shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora-tadbirlar yig'indisi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi.

Huquqbuzarlik sodir yetgan yoki xulqiy og'ishlari ijtimoiy havf ehtimolini yuzaga keltiradigan voyaga yetmaganlar umumta'lim maktablarining ichki nazoratiga olinishi belgilangan. Bunday o'quvchilar qatoriga ta'lim muassasalaridagi mashg'ulotlarga uzrli sabablarsiz kelmayotgan va muntazam ravishda qatnashmayotgan o'quvchilar, ma'muriy huquqbuzarlik sodir etganlar, notinch oila farzandlari, tarbiyasi og'ir bolalar, ta'lim muassasalariga o'tkir tig'li ta'qiqlangan buyumlarni olib kelgan yoki olib kirishga uringan o'quvchilar va ijtimoiy havfli hatti-harakatlarni sodir etgan voyaga yetmaganlar kiradi. Umumta'lim maktablarida yakka tartibda ishlashda huquqbuzarlik sodir etish ehtimoli bo'lgan yoki qayta sodir etish ehtimoli bo'lgan bola barcha profilaktik tadbirlarning markazida bo'ladi. O'quvchilar bilan yakka tartibda profilaktik tadbirlarni olib boruvchi mas'ul xodim sifatida sinf rahbari, yoshlar yetakchisi, maktab inspektor psixologi, tajribali o'qituvchilardan bir nafari (zarur hollarda bir necha nafar) bo'lishi mumkin. O'quvchilar maktab ichki nazoratiga uch, olti, to'qqiz oy va bir yil muddatga olinadi va ushbu muddat o'quvchining xulqida ijobiy o'zgarishlar sodir bo'lgunga qadar uzaytirilishi mumkin. Huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasida shaxslarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, huquqiy savodxonlikni oshirish, qonunlarga royiya qiladigan fuqarolarni tarbiyalash muhim

Date: 5th November-2024

ahamiyat kasb yetadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda umumta'lim maktablarida fan sifatida o'tiladigan —Huquqshunoslik darslari o'z o'rniga ega. O'quvchilarga huquqbuzarlik, huquqiy javobgarlik, jazo, jinoyat, huquqbuzarlikning oldini olish, huquq va axloq normalari kabi tushunchalar aynan ushbu darslarda yoritilib, mavzuga oid muammoli vaziyatlarni tahlil qilish bilan mustahkamlanadi. SHuningdek, ta'lim tizimida voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklar profilaktikasi borasida ijtimoiy pedagogika sohasi maxsus yo'nalish sifatida rivojlanmoqda.

Har bir mamlakatda va jamiyatda voyaga yetmaganlar muhitida salbiy voqeliklarning jiddiy o'sishiga olib keluvchi qator omillar yuzaga kelishi mumkin. Bizning fikrimizcha, bularning qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Aholi asosiy qismi turmush darajasining pasayishi, ishsizlikning o'sishi, yangi sharoitlarga moslasha olmagan ko'pchilik insonlar holati va maqomining o'zgarishi. Bu ichkilikbozlikning, muammodan «qochish» yo'li sifatida giyohvandlikning, ba'zi hollarda majburiy (boyish ma'nosida g'arazga emas, balki odatiy turmush tarzini saqlashga intilishga asoslangan) jinoyatchilikning o'sishiga olib keladi.

2. Aholi ko'pchilik guruhlarining ijtimoiy himoyalanganligi va jamiyatdagi keskin tabaqalashuv huquqiy nigilizmni hamda davlat hokimiyati organlariga ishonchsizlikni tug'diradi.

3. Ijtimoiy inqiroz voyaga yetmagan avlodning marginalligini, dunyoqarashning buzilishini, munosabatlarda chalkashlikni keltirib chiqaradigan anomiya vaziyatiga olib kelishi mumkin. Bunday yosh kishilarning ma'naviy dunyosidagi inqirozli vaziyat ularning asosiy qismiga yaratib beriladigan bo'sh vaqtni yaxshi tashkil etilmaganligi, yoshlarga oid davlat siyosatining lozim darajada tartibga solinmaganligi bilan yana ham og'irlashadi.

4. Ijtimoiy anomiya jamiyat ma'naviy darajasini ham pasaytiradi. Hozirgi sharoitlarda axloqiy-ma'naviy asoslarning yo'qligi shunga olib kelishi mumkinki, moddiy ehtiyojlarni qondirish, ko'pincha yagona bo'lmasada, baribir bosh maqsadga aylanib boradi. SHu bois, voyaga yetmaganlar jinoyatlarining aksariyati o'zgarar mulkini o'zlashtirish bilan bog'liq.

5. Ijtimoiy oliy maqsadlar inqirozi o'quv muassasalarining tarbiyaviy imkoniyatlariga salbiy ta'sir qiladi, bu imkoniyatlar yoshlarning manfaatlarini ifodalaydigan va ularning ijtimoiy faolligini qo'llab-quvvatlaydigan jamoat tashkilotlari faoliyati yaxshi yo'lga qo'yilmaganda yanada keskinlashadi. Natijada o'ziga xos bo'shliq vujudga kelib, u o'z-o'zidan shakllanuvchi va ommaviy madaniyatning sodda namunalaridan yoki jinoiy guruh madaniyatidan yo'nalish oluvchi «tengqurlar madaniyati» bilan to'ldirilishi mumkin.

Ilmiy o'rganishimiz natijasida Ta'lim va tarbiyaning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi ahamiyati juda yuqori ekanligini bugungi o'zgarishlardan bilib olishimiz mumkin. «Ta'lim va tarbiya» – davlat tuzilmalari, ta'lim muassasalari, fuqarolik jamiyati institutlari hamda ommaviy axborot vositalari tomonidan, jamiyatda va uning har bir a'zosida huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish, qonun va huquqiy tartibotga hurmat bilan qarashni shakllantirish maqsadida shaxs ongi va xulq-atvoriga muntazam ta'sir o'tkazib borishga qaratilgan faoliyat. Bunda huquqiy ta'lim va tarbiyaning o'rni juda

Date: 5th November-2024

yuqori hisoblanadi. Mamlakatimizda aholi o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda hozirgi zamon ta'lim va tarbiyaning rolini, uning o'ziga xos jihatlarini tahlil qilish muhim ahamiyatga molikdir. Hozirgi zamon ta'lim va tarbiya tizimini takomillashtirishda respublikamiz ta'lim tizimining, to'g'rirog'i oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida fanlarni o'qitish bo'yicha o'quv dasturlarini qayta ishlab chiqish, ularni davlat va jamiyat taraqqiyotining zamonaviy tendensiyalaridan kelib chiqqan holda takomillashtirish lozimligi to'g'risidagi xulosaga keladi.

Huquqbuzarliklar profilaktikasida ta'lim va tarbiyaning rolini oshirish va takomillashtirish borasida quyidagi taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

Muammo: YUrtimizning o'rta ta'lim maktablarida huquqshunoslik darsligi soatlari judayam kam vaqtni tashkil etmoqda, ya'ni, bir hafta davomida atiga 1 soatni tashkil qilmoqda. Yiliga bu ko'rsatkich 32 soatdan iborat bo'lib qolmoqda. Bu voyaga yetmagan yoshlarimizning huquqiy savodxonlik darajasi past bo'lib qolishida sababchi bo'lib qolmoqda.

Taklif: Umumta'lim maktablarimizda huquqiy fanlarni o'tish dars soatlarini ko'paytirish lozim. Hafta davomida 1,5 soat, yil davomida esa 48 soatga ko'paytirsak maqsadga muvofiq bo'ladi.

Muammo: YUrtimizda o'rta ta'limni amalga oshiruvchi maktablarimizda huquqshunoslik fanlari 8-o'quv sinfidan boshlab o'rgatilmoqda. Bu holat esa o'quvchilarimizning huquqiy bilimni egallashini kechiktirmoqda. O'z navbatida bu holat voyaga yetmaganlar o'rtasida bilib bilmay huquqbuzarliklar sodir etilishiga qaysidir ma'noda sharoit yaratib bermoqda.

Taklif: Huquqshunoslik fanlarini umumta'lim maktablarida nisbatan ertaroq, ya'ni, 5-6-o'quv sinflaridan boshlab o'tilishi maqsadga muvofiq. Chunki, umumta'lim maktablariniing huquqshunoslik fanidan dars beruvchi o'qituvchilari orasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra jami o'qituvchilarning 76% ushbu fanlarni 5-6-o'quv sinflaridan boshlab o'tilishini ma'qullagan bo'lsa, atigi 9% yuqori sinfdan boshlab o'tilishi tarafdorlari bo'lishgan.

